

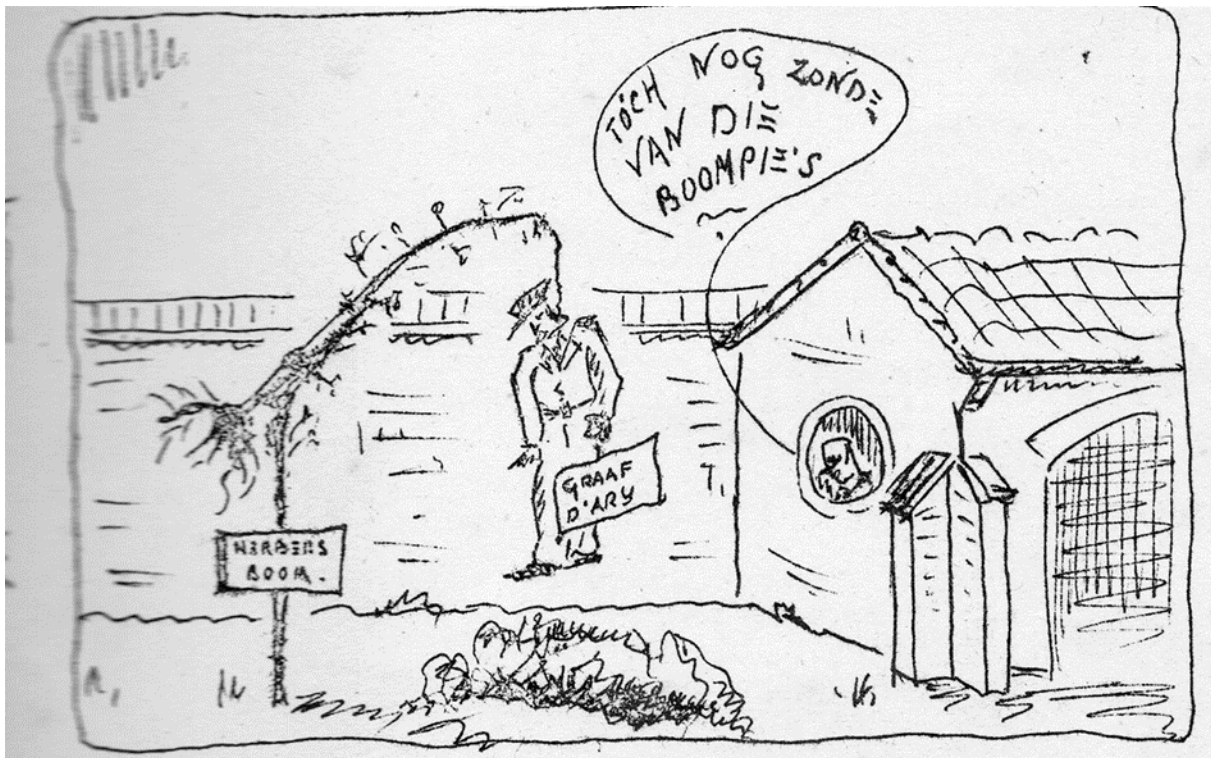
Jan de Pree woonde op de Aafgeslechte dijk in Steenberg. Hij was er ook op 6 januari 1909 geboren. Hij was onderwijzer op de Gummarusschool. Samen met Cees Delhez, de gemeentebode en Noud Brooymans, student en zoon van veearts Brooymans, waren ze in contact gekomen met dominee Van den Brink. Ze besloten om zelf illegale blaadjes te gaan maken en verspreiden. Vooral het nieuws uit Engeland, in het bijzonder dat van Radio Oranje, was voor hun berichtgeving een prima bron. Bij Delhez hadden zij een illegaal radiotoestel tot hun beschikking. Ze typten de berichten uit, veelal in meervoud via carbonvellen en dun vloeipapier. Voor grotere oplagen gebruikten ze de stencilmachine van de Gummarusschool. De Pree was daar immers onderwijzer en kon er vrij gebruik van maken.

Er zijn helaas nauwelijks nog kopieën van hun blaadjes bewaard gebleven. Het dunne papier, het veelvuldig van hand tot hand gaan, deed de kwaliteit snel achteruitgaan. Maar mogelijk de belangrijkste oorzaak is dat men met dergelijke verzetsblaadjes niet betrappt mocht worden. Na lezing werden ze vernietigd. Daarom is het niet bekend hoeveel blaadjes deze groep gemaakt heeft.

Er is echter één uitzondering: "Het jubileumnummer van de Steenbergsche Buscourant - Jaargang 2.

Van dit 29 pagina's dikke boekwerkje zijn enkele exemplaren bewaard gebleven. Het werd gestencild op de machine van de school op verschillende soorten en kleuren wit papier. De omslag echter was een mooi groot oranje vel papier. Het moet de makers heel wat tijd en inspanning gekost hebben om dit alles te realiseren.

In het voorwoord stelt de schrijver van het stuk (Jan de Pree) dat het een klus was om elke dag opnieuw berichten te verzorgen. Dit exemplaar was het drie honderdste nummer en daarom deze extra dikke uitgave. Het is wat later uitgebracht dan gepland om het laatste nieuws na de landing van de geallieerden in Frankrijk mee te kunnen nemen. Achterin het boekwerkje werd hiervoor op het laatste moment nog een extra oorlogsjournaal over de opmars van de geallieerden van 24 tot 30 juni 1944 toegevoegd. Begin juli 1944 werd het blad in Steenberg verspreid.

Kort na de verspreiding van het *Jubileumnummer* kwam Van de Graaff in actie. Hij had een exemplaar in handen gekregen en voelde zich zwaar beledigd en in zijn eer aangetast. De daders moesten worden gestraft.

Van de Graaff vermoedde wel wie de makers van de verzetskranten waren. Het was hem ter ore gekomen dat Noud Brooymans en Cees Delhez 's avonds laat nogal vaak op bezoek gingen bij Jan de Pree. Ook had men dominee Van de Brink er vaak naar binnen zien gaan. In een stadje als Steenberg bleef niets geheim en geroddeld werd er altijd. Van de Graaff had overal zijn verklikkers. De groep NSB'ers om hem heen was best groot. Hij had er Delhez eens naar gevraagd en deze had gezegd dat De Pree en hij gewoon vrienden waren. Van de Graaff vertrouwde dit verhaal niet: "Wat heeft een 20-jarige jongen te zoeken bij een man van bijna 45 jaar?"

Arrestatie De Pree en Delhez

Op vrijdag 28 juli 1944 liet Van de Graaff zijn gemeentebode Cees Delhez in het gemeentehuis bij zich roepen. Van de Graaff beschuldigde hem ervan dat hij betrokken was bij het vervaardigen van het *Jubileumnummer*. Delhez had die beschuldiging niet willen of kunnen weerleggen. Van de Graaff gelastte daarop politiemans Van de Kastele om Delhez in de commieskamer van het stadhuis op te sluiten.

Direct hierna werd Jan de Pree op school gearresteerd. Hij moest onmiddellijk mee naar het gemeentehuis. Op de vraag van Van de Graaff wat hij bij Delhez deed, antwoordde hij daar te zijn omdat zijn verloofde les gaf aan de kinderen van Delhez. Van de Graaff geloofde het niet waarop De Pree bekende dat zij daar verzetskrantjes maakten. Hij bekende ook dat hij een typemachine had. Deze stond in een afgesloten schrijfbureau. Hij moest de sleutel afgeven waarna Van de Graaff agent Van Uden en

landwachter Valk de opdracht gaf om bij de Pree en Delhez huiszoeking te doen.

Familie De Pree woonde op Afgeslechte dijk. Jan de Pree was onderwijzer, hij was niet getrouwd en woonde samen met zijn zus nog in het ouderlijk huis. Om 10.00 uur in de morgen van de 28ste juli 1944 belden agent van Uden en landwachter Valk bij haar aan. De zus van Jan deed open. Zij wist dat Jan illegaal werk deed en vaak dingen uittipte. Ze had echter geen tijd meer om iets te verbergen en ze kon Van Uden en Valk niet meer tegenhouden. Deze gingen naar de kamer van broer Jan en vonden het schrijfbureau. Met de meegenomen sleutel konden ze de klep openen en vonden daar Jan zijn typemachine en vellen papier en carbonpapier. Op het carbonpapier lazen zij onder andere het woord 'Oostfront'. Landwachter Valk zou gezegd hebben: "Kijk, dat is geen voetbal." In het schrijfbureau lagen ook landkaarten. Ze namen alles mee, ook de eigendommen van de school die Jan in het schrijfbureau had opgeborgen.

Even later deden Van Uden en Valk huiszoeking bij mevrouw Delhez die in de Visserstraat A195 woonde. Hier werd in eerste instantie niets gevonden.

Tijdens het verhoor van De Pree en Delhez in de commieskamer van het stadhuis kwam uit dat ze beiden inderdaad de makers van het *Jubileumnummer* waren. De Pree bekende dat hij het voorwoord en de laatste bladzijden geschreven had. De overige stukken waren van de hand van Noud Brooymans, inclusief de door Van de Graaff gewraakte stukken.

Direct daarop gaf Van de Graaff politieagent Van Merode opdracht om Noud Brooymans te arresteren. Deze was echter niet thuis. De vader van Noud had gehoord, mogelijk van Van de Kastele, dat De Pree en Delhez opgepakt waren en hij had zijn zoon opgedragen direct onder te duiken. Dit zou zijn redding worden. Noud dook onder in Sint Michelsgestel waar hij tot na de oorlog zou blijven. Hij is tot ergernis van Van de Graaff nooit opgepakt. Landwachter Valk heeft bij de familie Brooymans nog wel huiszoeking gedaan. Er bleek echter niets belastends meer te vinden. Vader Brooymans had op tijd al het mogelijke papier en tekenmateriaal verbrand en de typemachine veilig opgeborgen.

Datzelfde had ook het hoofd van de school, de heer Boot, gedaan. Hij wist dat De Pree illegale blaadjes maakte en verspreidde. Toen hij het gerucht vernam dat De Pree en Delhez gevangen genomen waren heeft hij aan een stapel papieren uit de schoollessenaar van De Pree gehaald en die aan zijn zoon Frans gegeven met de boodschap dat hij ze aan Opa brengen moest om te verbranden. Dat is ook gebeurd. De papieren zijn verbrand in het potkachelkje in de schuur van Boot waarop anders de was gekookt werd. Ook Boot werd daarna verhoord door Van de Graaff en landwachter Valk. Hij vertelde later over dat verhoor dat hij bewust een groot NSB-souvenir op zijn bureau had gezet. Deze 'afleidingsmanoeuvre' beviel Valk zo dat hij het souvenir had meegenomen.

In opdracht van Van de Graaff werden bij veel meer mensen in Steenbergse huiszoekingen gedaan. Natuurlijk kwam een ieder die zich minder lovend, of beter

gezegd afwijzend, ten opzichte van de bezetter en de NSB had uitgelaten daarvoor in aanmerking. Van de Graaff zou over een lijst hebben beschikt met vijftig namen van mensen die in zijn ogen 'gevaarlijk' waren.

De acties die Van de Graaff met zijn politiemacht en landwachters ondernam moeten voor het tot dan toe rustige stadje schokkend geweest zijn. Het leek op een kleinschalige razzia. De enige aanleiding hiertoe was de persoonlijke rancune van een beledigde burgemeester.

Van de Graaff wist nu dat veel inwoners een exemplaar ontvangen hadden en dit maakte zijn woede nog groter. Geruchten gaan snel in een kleine gemeenschap en zodoende konden velen hun illegale exemplaren op tijd laten verdwijnen.

Voor Van de Graaff waren de gevonden exemplaren voldoende bewijs om de SD in Breda te informeren. Hij belde die avond persoonlijk naar Stöwsand, de leider van de Sipo (Sicherheitspolizei) in Breda. In opdracht van Van de Graaff bracht Van Uden Cees Delhez en Jan van de Pree van de commissiekamer over naar gevangencellen 1 en 3. Van Uden verklaarde later dat Delhez hem in de cel enkele papieren, bonkaarten en de sleutel van zijn schrijfbureau gegeven had. Hij moest die aan de vrouw van Delhez geven met de instructie het carbonpapier en de radiolamp te verbergen. Van Uden gaf alles aan de vrouw van hoofdagent Van de Kastele. Zij fungeerde als boodschapper. De vrouwen waren bevriend met elkaar. Mevrouw Delhez hoorde zo van mevrouw Van de Kastele dat haar man was gearresteerd.

Na het verhoor in Breda door de SD werden beiden naar Vught gebracht. Mevrouw Delhez zou haar man daar nog tweemaal kort spreken. Hij is daarna naar een kamp in Duitsland overgebracht. Mevrouw Delhez kreeg in september 1946 een bericht van een medekampbewoner dat hij haar man in februari 1945 nog levend gezien had in Sachsenhausen. Dat bericht bracht hoop. Mogelijk zou hij toch nog thuiskomen. Maar Cees kwam nooit meer thuis. Hij zou zijn vrouw en kinderen nooit meer zien. Hij stierf op 31 mei 1945 in Bergen-Belsen op vijfenveertigjarige leeftijd aan de doorstande ontberingen. Dit was 23 dagen na de overgave van Duitsland. Zijn vrouw bleef alleen achter met haar vier kinderen, allen jonger dan 13 jaar. Cees Delhez en zijn jongere broer Rinus moesten hun verzetswerk met de dood bekopen. Over hun laatste dagen is niets bekend. Hun lichamen zijn nooit gevonden.

De zus van Jan de Pree had haar broer in de gevangenis in Steenberg nog even bezocht op zaterdag. Het zou de laatste keer zijn. Ze ontving nog een brief uit Breda van hem. Op 31 juli is hij mogelijk via kamp Vught naar Duitsland overgebracht. Hij is daar op 5 april 1945 in het kamp Mauthausen overleden.

Van de Graaff is direct na de oorlog opgepakt. Tijdens de rechtszitting in 1948, waarop ik in hoofdstuk 12 uitgebreid terug zal komen, zou Van de Graaff verklaren dat hij De Pree en Delhez in opdracht van de SD had laten arresteren. De getuigenis van de leiders van de SD (Stöwsand en Visser) spreekt deze verklaring echter tegen. Zij hadden Van de Graaff hier nooit opdracht toe gegeven. Van de Graaff had zelf contact met Stöwsand opgenomen. De rechters namen hem dat zeer kwalijk. Zijn verweer

dat hij de ernstige gevolgen van zijn handelen niet had kunnen voorzien, werd door de rechters weerlegd met de woorden: "In 1944 had je dat al wel kunnen weten!"